

KALLIO SOI!

Keski-Pohjanmaan kamariorkesteri
Tuomas Hannikainen, kapellimestari
Kaija Saarikettu, viulu
Sixten Lundberg, lausunta

Pe 4.2.2022 klo 19.00
Kaustinen-sali, Kansantaiteenkeskus
Suoratoistokonsertti

Pehr Henrik Nordgren (1944–2008):	Rock Score, opus 100
Eero Hämeenniemi (1951–):	Kamarikonsertto viululle ja jousille (1998) Andante Allegro Chaconne; Adagio Allegretto ma molto energico
Jean Sibelius (1865–1957): (sov. Tuomas Hannikainen)	Trånaden (Kaiho)
Jean Sibelius: (sov. Tuomas Hannikainen)	O, om du sett (Oisitpa sä nähnyt)
Pehr Henrik Nordgren:	Pelimannimuotokuvia, opus 26 Näpsyttäjä Tuumiskelija Vanhan miehen menuetti Pelimannin elämäkappale

Rock Score – Kallioon piirretty on sävelletty v. 1997 Kaustisen Kansantaiteenkeskuksen vihkiäisiä varten. Muistan luonnehtineeni sävellystä siihen aikaan teoksena, jossa menneisyys ja nykyisyys yhdistyvät; jossa säveltäjä halusi hieman mystifioida sitä että kallion sisällä soi; jossa yhdeksälletoista Keski-Pohjanmaan kamariorkesterin soittimelle on omat stemmansa; jossa säveltäjä sai monia ideoita arkkitehtuurista.

Kun muutin Kaustiselle v. 1973, siellä ei ollut muuta kuin kansanmusiikkijuhlat. Vuosien mittaan on kuitenkin tapahtunut huikea kehitys, ja huipentuma tähän asti on Kansantaiteenkeskus ja sen akustisesti loistava Kaustinen-sali. Seurasin suurella jännityksellä talon valmistumista, koko rakennus miellytti minua valtavasti. Erityisen kiinnostava on idea yhdistellä eri elementtejä: kuusipuuta, kalliota, valkoisia pintoja, lasia, valoja. Joka kerta käydessäni rakennuksessa löysin uutta – minkä takia tuokin ikkuna on juuri tuossa...? Kaikesta huomaa, että arkkitehti on nauttinut työstään. Omistinkin sävellyksen arkkitehti Rainer Mahlamäelle.

Pehr Henrik Nordgren

Kamarikonsertto viululle ja jousille on suurelta osin melko tavallinen pieni neliosainen konsertto, mutta siinä on eräs tällaiselle musiikille epätavallinen piirre; se sisältää improvisoituja osia. Improvisaatio on ollut olennainen asia lähes kaikissa maailman musiikillisissa traditioissa, mutta länsimaisessa taidemusiikissa siihen on tämän vuosisadan aikana ikävä kyllä suhtauduttu välinpitämättömästi.

Musiikissa käytetään ääntä antamaan ajalle rakenne. Mielestäni musiikin täytyisi heijastaa kokemustamme ajasta sen kaikessa rikkaudessa ja moniulotteisuudessa. Improvisoitu musiikki luo erityislaatuisen aikakokemuksen, jota on erittäin vaikeaa (tai jopa mahdotonta) saavuttaa millään muulla tavalla. Juuri tämän takia improvisaatio on niin elintärkeää musiikille – ei siksi, että sen avulla olisi mahdollisuus osoittaa omaa teknistä virtuositeettia, ei edes siksi, että se voisi olla keino osoittaa omaa musiikillisen kielen taitoa, vaan siksi, että se on ainutkertainen tapa luoda ja kokea aikaa.

Aikakokemuksessa, jonka improvisoitu musiikki parhaimmillaan voi tuoda, on ainakin kaksi tärkeää ominaispiirrettä. Ensinnäkin, improvisoinnin aikana aika tuntuu ikään kuin laajenevan. Asiat tuntuvat vievän enemmän aikaa, mutta kuulija ei kuitenkaan menetä kiinnostustaan. Me yksinkertaisesti vain kuuntelemme eri tavalla. Ehkäpä tämä muutos on analoginen verrattuna tapaamme kuunnella puhuttua kieltä ja toisaalta runonlausuntaa tai raamatun lauseita. Puhuminen, loppujen lopuksi, on tavallisesti yksi improvisaation muoto.

Toiseksi, improvisaatio saa meidät keskittymään musiikintekemisen 'tässä ja nyt' -aspektiin. Tämä voi saada aikaan hyvin voimakkaan kokemuksen. Lopultahan kaikki luova toiminta, joka (länsimaisessa taidemusiikissa) on tavallisesti etäällä meistä niin ajallisesti kuin tilassakin, tapahtuu juuri silmiemme edessä.

Konsertton ensimmäisessä osassa on enemmän improvisoituja osuuksia kuin konsertton muissa osissa. Tähän on dramaturginen syynsä. Alussa työ ikään kuin mietiskelee materiaalejaan ja etsii keinoja jatkaa matkaa. Kun samat musiikilliset ideat palaavat viimeisessä osassa, ne esitellään ennalta suunnitellussa järjestyksessä ja ne etenevät tavalla, joka pyrkii luomaan illuusion loogisuudesta, jopa väistämättömyydestä. On erittäin tärkeää ymmärtää, että tämän teoksen improvisoituja osia ei länsimaiselle konsertolle totuttuun tapaan ole tarkoitettu hajaantuneiksi kadensseiksi; ne on tarkoitettu edistämään musiikillista keskustelua.

Eero Hämeenniemi

Jean Sibeliuksen varhainen fantasia *Trånaden* pianolle ja lausujalle on lähes 20 minuutin kestoineen säveltäjänsä laajimpia pianosävellyksiä; tässä konsertissa teos kuullaan Tuomas Hannikaisen osuvan-näppäränä jousiorkesterisovituksena. Sibelius-auktoriteetti Erik Tawaststjernan ehdotuksesta tämän melodraamaksikin kutsuttavan teoksen *Trånaden* (*Suckarnas mystèr*) eli suomeksi *Kaipuu* (*Huokausten mysteeri*) lausunta ja musiikki esitetään tyyppillisimmin vuorotellen.

Kuten niin usein kansallissäveltäjämme varhaisteosten kanssa, tässäkin teoksessa on nähty vielä nupullaan olevia ituja säveltäjän myöhemmistä mestariteoksista: yksien mielestä tietyt yksityiskohdat teoksessa ennakoivat näytelmämusiikkia *Pelléas ja Mélisande* op. 46 (1905), kun taas toisten mukaan 3/2-tahtilajin käyttö assosioituu viidennen sinfonian op. 82 (1915–19) kuuluisaan finaaliin ja urkuteokseen *Intrada* op 111 (1925) – jollekin sävellyksen myrskykohtaus taas saattaa tuoda mieleen jopa *Tapiolan* op. 112 (1926) lopun.

Niin tai näin, Sibelius sävelsi tämän viisiosaisen teoksensa ruotsalaisen varhaisromantikko Erik Johan Stagneliuksen (1793–1823) tekstien ympärille perhelomallaan kesällä 1887 Korpoossa, Turun saaristossa. Teos on omistettu isäntäperheen emännälle, pianoa soittaneelle tohtorinna Ina (Carolina) Wileniukselle.

Korppoon merellinen sävellysympäristö on epäilemättä ollut luonnonystävää inspiroiva. Vapaasti suunnitellun fantasian keskeisissä osissa luonnonilmiöt meri, tuuli ja kevät saavatkin kukin oman osansa. Näistä ensimmäisen, joka kysyy ”Näetkö meren?” (Ser du hafvet?), on sanottu tuovan tyyliään mieleen Beethovenin, kun taas seuraavana kuultava ”Kuuletko tuulen?” (Hör du vinden?) unelmoi hieman Chopinin tapaan. Kevät puolestaan on suomalaiskansallisesti alakuloinen es-molli-*Allegretto*, joka kysyy ”Mitä on kevät?” ja päättyy vastaamaan ”Vain huokauksia vaihtuvissa hahmoissa”.

Kokonaisuutta kehystävissä ensimmäisessä ja viidennessä osassa – joiden vanhahtavan mahtipontisen runouden voidaan katsoa toimineen alkuinspiraationa yhdelle säveltäjän ”suurista ja menestyksekkäistä tahtilaji-idiomeista” 3/2 – pohditaan eettisiä kysymyksiä ihmiselämään vaikuttavien voimien ristipaineessa. Ensimmäinen niistä on halu, joka on valta tai kyky, ja toinen luopumisen pakko.

Illan toinen Sibelius-melodraama, noin viisiminuuttinen *O, om du sett* (Oi, jos olet nähnyt), on *Trånadenin* tavoin nuoren säveltäjämestarin perheystävälleen omistama, lausujaosuuden sisältävä teos, joka liittyy kesään. Vain vuosi on eri, samoin kesänviettopaikka.

Korppoon lisäksi toinen nuoren säveltäjän elämän merkittävistä kesäpaikoista oli nimittäin Loviisa, jonka rannikolta on kotoisin teoksen innoittajana toiminut perhetuttu Ellen Hackzell. On arveltu, että ensin soolopianomusiikiksi syntynyt teos muokkautui lopulliseen muotoonsa melodraamaksi kertojalle ja pianolle, vuonna 1888, samalla kuin siitä tuli lahja: teorian mukaan Sibelius lisäsi lahjan saajan kirjoittaman runon tekstiä sopiviin paikkoihin sävellystään. Ei ole kuitenkaan poissuljettua, että runo olisi toiminut alun perin pianolle syntyneen – ja jälleen meille illan kapellimestarin, Tuomas Hannikaisen jousiorkesterille sovittaman – musiikin alkusytykkeenä.

Musiikin eloisaa keskijaksoa kehystää yksinkertaisen pureva johdanto ja loppujakso. Luontoteemainen runo kuvailee ensimmäisessä säkeistössään hämärtyvän illan metsän taikaa. Toisessa säkeistössä taas ihailaan kedolla yön tullen terälehtiään sulkevien kukkien ja liplattavan puron hellyyttä. Lopuksi Hackzellin runo toteaa kesäisen luonnon siunatun, hiljaisesti ohilipuvan kauneuden kohottavan kenen tahansa sen kokevan sielua. Kyseessä kun on ”kohtaus suuresta mysteerinäytelmästä, josta jalo kauneuden asia kohoaa” (en akt utav det stora gätospel, varur det ädlas skönas stoff upprinner).

KPKO:n nimikkosäveltäjänä vuosikymmeniä työskennellyt Pehr Henrik Nordgren on solminut läheisimmän suhteen Juha Kankaan johtamaan orkesteriin ja sen pohjalaiseen perimään. Nordgren opiskeli 1960-luvulla sävellystä Joonas Kokkosen johdolla ja tutustui 1970-luvun alussa japanilaiseen musiikkiin Tokion taide- ja musiikkiyliopistossa. Kauko-Idän kulttuurin kautta säveltäjä sai avaran ja kosmopoliittisen näkökulman myös suomalaisen kansanperinteeseen.

Nordgren asettui vuonna 1973 Pohjanmaalle, alkuun Vaasan läänin läänintaiteilijaksi. Hänen lähestymistapansa pohjalaiseen pelimannimusiikkiin ei ole ollut niinkään folkloristinen kuin mentaalinen – varsinaisten kansansävelmien käyttäminen on kiinnostanut häntä vain vähän.

Vuonna 1976 valmistuneissa **Pelimannimuotokuvissa** op. 26 Nordgren käyttää kuitenkin alkuperäismelodioita, mutta pyrkii ennen muuta aitoon esitystilanteeseen ja kontaktiin. Modernit mausteet muistuttavat, että myös pelimannisoitto on haasteellisesti luovaa toimintaa. Teoksen neliosainen muoto sisältää viitteitä sinfoniseen ilmaisuun ja läpisävellettyyn tekniikkaan. Pelimannit ovat Nordgrenille itsenäisiä taiteilijapersoonallisuuksia ja kokonaisen elämänmuodon tulkkeja, eivät etnografisia tarkkailukohteita.

Ensimmäisessä osassa (Näpsäyttäjä) vaikutelma on huoleton ja toisinaan humoristinen, jousipizzicatojen singahdellessa esiin reteästi alleviivattuina tai tanhuavan innostuksen kasvaessa kohti ligetimäisiä klustereita. Toinen osa (Tuumiskelija) on alakuloisten mielteiden täyttämä hidas osa luonteenomaisine sooloineen. Tunnelma vapautuu hetkeksi pitkälinjaisessa jousimelodiassa, joka kuitenkin raukeaa salaperäisiin ja kalmankohmeisiin tremoloihin. Nämä purkautuvat kuitenkin sovinnolliseen tanssisävelmään ja varovaiseen päätökseen.

Vanhan miehen menuetti on askelkuvioiltaan varovainen sekin, hieman haikea ja huonomuistinen, ajan kultaamien melodianpätkien palautuessa satunnaisesti mieleen. Laajaa välitaitetta hallitsee kaihoisa alttoviulusoolo: suruista on tehty niin soitto kuin soittajan sielukin. Tunnelman hälventää menuettitaitteen kertaus.

Teoksen finaali, Pelimannin elämäkappale, painottaa muusikon elämäntehtävää juhlatunnelman virittäjänä ja riemun tuojana. Pohjalainen huimapäisyys saa terävän värityksen Nordgrenin ”melodis-polyfonisesta klusteritekniikasta”, jossa tanssisävelmät törmäilevät kirskahdellen sekä toisiinsa että modernistisiin tehokeinoihin.

Antti Häyrynen

I Viulu

Reijo Tunkkari
Matti Vanhamäki
Reetta Kataja
Kati Niemelä
Andrei Sytchak

Alttoviulu

Emiliano Travasino
Ari Hanhikoski
Inkeri Halmio-Hanhikoski
Anna-Leena Kangas

Harppu

Katri Tikka

II Viulu

Annica Brännkärr
Saana Parviainen
Merja Pyrhönen
Juha-Pekka Koivisto
Maria Pulakka

Sello

Janne Virkkala
Lauri Pulakka
Elena Hämäläinen

Kontrabasso

Oskari Hannula
Julius Pyrhönen

Erik Johan Stagnelius: Trånaden

Tvenne lagar styra mänskolivet,
tvenne krafter välva allt som födes
under månens vanskeliga skiva.
Hör, o mänska!
Makten att begära är den första.
Tvånget att försaka är den andra.
Skilda åt i himlen, en och samma äro dessa lagar
i de land där Achamot befaller,
och som evig dubbelhet och enhet
fram i suckarnas mystèr de träda.
Mellan livets sorgesuck och dödens
mänskohjärtat vacklar här på jorden,
Och vart enda andedrag förkunnar
dess bestämmelse i sinnevärlden.

Ser du havet?
Ilande det kommer, vill med blåa,
långtansfulla armar under fästets bröllopsfacklor
sluta till sitt bröst den liljekrönta jorden.
Se, det kommer! Hur dess hjärta svallar högt af
längtan!
Hur dess armar sträva!
Men förgäves.
Ingen önskan fylles under månen.
Själva månens fullhet är minutlig.
Med bedragen väntan dignar havet,
och dess stolta böljor fly tillbaka suckande från
stranden.

Hör du vinden?
Susande han svävar mellan lundens höga
poppelkronor.
Hör du? Växande hans suckar tala,
liksom trånsjukt han en kropp begärde
att med sommarns Flora sig förmåla.
Dock re'n tyna rösterna.
På lövens eolsharpa klingar svanesången ständigt
mattare,
och dör omsider.

Vad är våren?
Suckar blott från jordens dunkla barm,
som himlens konung fråga,
sm ej Edens maj en gång begynner.
Vad är lärkan, morgonstrålens älskling?
Näktergalen, skuggornas förtrogna?
Suckar blott i växlande gestalter.

Mänska, vill du livets vishet lära, o, så hör mig!
Tvenne lagar styra detta liv.
Förmågan att begära är den första.
Tvånget att försaka är den andra.
Adla du till frihet detta tvång,
och helgad och försonad över stoftets kretsande
planeter
skall du ingå genom ärans portar.

E. J. Stagnelius: Kaiho (suom. T. Hannikainen)

Kaks lakia ihmiseloa ohjaa,
kaks voimaa muovaa kaiken,
mikä kuunkehrän alle on syntynyt.
Kuunnelkaa ihmiset:
ensinnä on haalimisen himo,
toisena luopumisen pakko.
Taivaan jakamana,
yhdet ja samat on nämä lait maassa, jota hallitsee
Achamot.
Ikuinen toiseus ja ykseys salanäkynä huokaa.
Elosurun ja kuolon välissä ihmissydän maillaan
horjuu.
Ja jokainen hengenveto huokuu aistimaailman
lakeja.

Näetkö meren?
Se kiiruhtaa taivaan hääsoihtujen alla
sinisin, kaipaavin käsivarsin,
ja syleilee liljojen kruunaamaa maata.
Katso, se saapuu! Kuinka sen sydän kaipuusta
kuohuu.
Kuinka sen syli hamuaa.
Mutta turhaan.
Toiveet eivät kuun alla täyty.
Jopa kuun täyteys on katoavainen.
Meri näantyy pettynein toivein
ja sen ylpeät laineet perääntyvät rannasta
huokailien.

Kuuletko tuulen?
Kiireissään hän liittää poppelien latvoissa.
Kuuletko?
Hänen huokailunsa voimistuu, kuin kehoa
kaivaten,
jotta vois hän kihlata suven Floran.
Mutta äänet kaikkoavat.
Lehtiharppujen joutsenlaulu vaimenee,
ja nukkuu pois.

Mitä on kevät?
Huokauksia maan synkeästä povesta.
Kuin taivaan kuningas aprikoisi, eikö Eedenin
touko nyt herääkään.
Mitä on leivo, tuo aamunkoin rakastettu?
Satakieli, varjojen uskottu?
Vain muuntuvien hahmojen huokailuja.

Jos haluat elämäntiedon oppia,
Oi ihminen, kuule mua!
Kaks voimaa tätä elämää ohjaa.
Ensinnä on haalimisen himo.
Toisena luopumisen pakko.
Jos kruunaat tän pakon vapaudeksi
ja pyhität sen ylle tähtipölyn,
niin tulet sä pääsemään läpi kunnian porttien.

Ellen Hackzell: O, om du sett

Har du sett skogen där han félik står,
då dagens drottning ned till vila går,
och fågelsången tonar mitt i kvällen;
Har du sett vågen där han silverklar
I månens skimmer skummomkransad far
att simma bort till ro vid gråstenshallen.

Har du sett blomman uppa grönan äng,
där huld och skön hon uti blomstersäng
sin väna kalk till frid i natten sluter.
Har du sett bäcken där ur jordens barm
han väller fram och kärleksfull och varm
sin silverdryck kring blomsterstränder gjuter;

O, om du sett naturens sommarliv,
hur välsignelserikt och hult och utan kiv
sin bana tyst det uti tiden hinner -
då må du skåda med upplyftad själ
en akt utav det stora gåtospel,
varur det ädlas skönas stoff upprinner.

**E. Hackzell: Oi, jos olet nähnyt
(suom. T. Hannikainen)**

Oletko nähnyt metsän jylhän salanäyn,
kun päivänsäde käy levolle
ja iltalinnun laulu hellästi heläjää:
Oletko nähnyt kirkkaanhopeisen aallon
Kun se kuun kumossa vaahtokruununa käy,
Uiden kivien lomaan lepäämään.

Oletko nähnyt kedon kukan,
Kauniina ja rehtinä kukkaispedillään.
Se sulkee puhtaan teriönsä yön rauhaan.
Oletko nähnyt puron, joka maan sylistä sikiää.
Se noruu lempeällä lämmöllään,
ja ravitsee kukoistavat äyräät hopeajuomallaan.

Oi, jos olet nähnyt luonnon suvisen elon,
kuinka moinimuotoisesti, vaiti ja pyyteettä,
se ikuisen leiviskänsä täyttää.
Silloin saatat ylentynein sieluin
todistaa sitä suurta ihmenäkyä,
mistä jaloin kauneus kumpuaa.